

W mojej ocenie publikacja stanowi samodzielne i oryginalne rozwiązanie kilku problemów naukowych. W pewien sposób wzbogaca stan badań nad polskim prawem wyznaniowym i jego dwudziestowieczną historią.

Waldemar Cisko
Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie
<https://orcid.org/0000-0003-1525-0945>
e-mail: w.cislo@uksw.edu.pl

* * *

Paulina Jabłońska, *Wolność religijna jako prawo osób osadzonych w zakładach penitencjarnych*, Warszawa : Wydawnictwo Naukowe UKSW 2024, 342 s.

Przez wieki w myśli i nauczaniu Kościoła rozwijała się refleksja nad wolnością religijną człowieka. Pojawiały się wciąż nowe pytania antropologiczne, polityczne i teologiczne ściśle związane z kwestią wolności religijnej. Wybrzmiewają one także w nauczaniu ostatnich papieży. Dla Pawła VI prawo do wolności religijnej jest związane z prawdą o osobie ludzkiej. Prawda o człowieku ujawnia się, gdy dąży on do przekroczenia granic doczesności, w kierunku uznania, że jest stworzony przez Boga. Godność człowieka polega właśnie na odpowiadaniu na prawdę imperatywów moralnych i na dialogu z innymi. Jan Paweł II potwierdza, że wolność religijna, będąca fundamentem wszystkich innych wolności, jest niezbywalnym wymogiem godności każdej osoby. Nie jest ona prawem pośród innych, ale „jest podstawą i gwarancją wszystkich swobód, które zapewniają dobro wspólne ludzi i ludów”¹. Prawo to jest kamieniem węgielnym struktury praw człowieka, dlatego wolność religijna musi być uznana i usankcjonowana jako prawo obywatelskie; jest ona nieodłącznym elementem prawdziwej demokracji, jest konieczną gwarancją życia, sprawiedliwości, prawdy, pokoju i misji chrześcijan w ich wspólnocie².

Syntezę myśli papieża Benedykta XVI na temat wolności religijnej można znaleźć w jego orędziu na Światowy Dzień Pokoju w 2011 r. Papież poucza w nim, że prawo do wolności religijnej opiera się na godności osoby ludzkiej w takiej mierze, w jakiej jest ona istotą duchową, relacyjną i otwartą na

---

¹ Jan Paweł II, Encyklika *Redemptoris missio* (7 XII 1990), w: tenże, *Encykliki Ojca Świętego Jana Pawła II*, Kraków 2007, n. 39.

² Por. tamże, numery 12b-c, 17f-i.

transcendencję. Nie jest to więc prawo zarezerwowane tylko dla wierzących, ale przysługuje wszystkim ludziom, ponieważ jest syntezą i szczytem wszystkich innych praw podstawowych. Natomiast brak poszanowania wolności religijnej na każdym poziomie życia: indywidualnym, wspólnym, obywatelskim czy politycznym znieważa zarówno Boga, jak i godność człowieka. Przejawem tego braku poszanowania są m.in. sekciarstwo religijne i przemoc fundamentalistów. Przejawia się on także w różnych formach dyskryminacji religijnej oraz w manipulacjach sekularyzmu ideologicznego³. Papież Franciszek z kolei naucza, że wolność religijna stanowi cenny dar Boga dla wszystkich, jest ona obroną przed totalitaryzmami i decydującym wkładem w ludzkie braterstwo⁴.

W nauczaniu tym wybrzmiewa także spostrzeżenie, że współcześnie pojawiają się także „liberalne” ograniczenia wolności religijnej. Wywodzą się one z pierwotnego znaczenia pojęcia równości obywateli, która odnosiła się do relacji prawnych między jednostką a państwem. W tym ujęciu każdy członek danego systemu rządów był uważany za równego wobec prawa tego systemu. Z czasem ujęcie to zostało przetransponowane na świat etyki i kultury, uniemożliwiając w ten sposób ocenę moralną poszczególnych praktyk kulturowych, jak również ich wartościowanie pod kątem dobra wspólnego. Przyczyniło się to do utraty znaczenia etosu i kultury. Ponadto w „moralnie neutralnym” państwie obserwuje się pewną tendencję do kontroli wszystkich ludzkich sądów, przekształcając w ten sposób państwo w „etycznie autorytarne”. Ta „etyka państwa” może zagrozić uzasadnionej wolności wspólnot religijnych do organizowania się zgodnie z ich zasadami. W niektórych formach liberalna doktryna polityczna, która wyraźnie wyklucza wszelkie odwołania do pojęć dobra transcendentnego, wydaje się wyraźnie ograniczać wolności w zakresie słowa, myśli, sumienia i religii. W tym przypadku neutralność sfery publicznej nie gwarantuje równości osób wobec prawa, ale narzuca wykluczenie określonego porządku preferencji⁵.

---

³ Por. Benedykt XVI, Encyklika *Caritas in veritate* (29 VI 2009), n. 29, https://www.vatican.va/content/benedict-xvi/pl/encyclicals/documents/hf_ben-xvi_enc_20090629_caritas-in-veritate.html [10.09.2022].

⁴ Por. Franciszek, Adhortacja apostolska *Evangelii gaudium*, Wrocław 2014, n. 257.

⁵ Por. Międzynarodowa Komisja Teologiczna, *La liberté religieuse pour le bien de tous. Une approche théologique aux défis contemporains*, https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cfaith/cti_documents/rc_cti_20190426_liberta-religiosa_fr.html [10.05.2024]. Por. numery 43–55.

W zarysowanym wyżej kontekście przygotowana do druku monografia dr Pauliny Jabłońskiej pt. *Wolność religijna jako prawo osób osadzonych w zakładach penitencjarnych* wpisuje się zatem w bardzo potrzebny nurt refleksji interdyscyplinarnej nad wolnością religijną, chociaż ujmowana jest ona w zaprezentowanym tekście – zdawać by się mogło – w zawężeniu, odnoszącym się do prawa do pomocy religijnej osobom osadzonym w zakładach penitencjarnych.

Tytuł i problem

Sam tytuł pracy jest sformułowany poprawnie. Zdaje się zapowiadać pewną logiczną dwupoziomowość prezentowanej materii, z jednej strony wskazując na stronę teoretyczną prawa do wolności religijnej, z drugiej zaś strony aplikuje to prawo do konkretnej grupy ludzi, także ujmując tę aplikację w teorii (prawie) i praktyce. Dotychczasowe studium tych problemów nie tylko nie przyniosło wyczerpujących opracowań i analiz, ale wydaje się być dość schematyczne i powierzchowne. Wskazane we wstępie wyzwania dla badaczy z pewnością podkreślają, iż uzasadniony jest wybór tematu pracy oraz przedstawionej problematyki. Treść pracy odpowiada tytułowi. Problem w niej zawarty także został sprecyzowany poprawnie, chociaż może nie w pełni wyrażony przy opisywaniu celu, kiedy autorka stwierdza, że jest nim „pytanie o możliwość wpływu religii i posługi kapelana więziennego na resocjalizację osoby skazanej na karę pozbawienia wolności” [podkreślenia JR]. Przydałoby się może doprecyzować tutaj pytania badawcze, zwłaszcza te o charakterze prawnym.

Źródła

Mówiąc o źródłach monografii, należy podkreślić dobre opanowanie przez autorkę dużej bazy źródłowej, która ma charakter interdyscyplinarnej. Oprócz materiału źródłowego z nauk prawnych, w pracy znajdujemy także liczne pozycje z historii, religioznawstwa i teologii. Autorka dobrze wykorzystała literaturę dotyczącą prezentowanej materii. Przy tak zakrojonej szeroko bazy literatury pomocniczej można zawsze doszukiwać się pewnych braków. I tak recenzent czuje niedosyt, gdyż wydaje mu się, iż w pracy zabrakło cennych refleksji i opracowań z rodzimego podwórka (P. Mazurkiewicz, P. Laszuk, U. Góral, *Unia Europejska wobec religii*, Warszawa 2021; *Religia – tożsamość – Europa*, red. P. Mazurkiewicz, S. Sowiński, Wrocław 2005; W. Sobczak, *Wolność myśli, sumienia i religii. Poszukiwania standardu europejskiego*, Toruń 2013), które można byłoby wykorzystać w rozdziale piątym.

Struktura

Monografia dr Pauliny Jabłońskiej pt. *Wolność religijna jako prawo osób osadzonych w zakładach penitencjarnych* zawiera spis treści, wykaz skrótów, wstęp, pięć rozdziałów, zakończenie, bibliografię oraz spis rysunków i wykresów. Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń. W zaprezentowanej bibliografii zastrzeżenia budzi jednak wydzielenie „Źródeł internetowych”, gdyż punkt ten wyłamuje się wyraźnie z logicznego podziału całości bibliografii. Jest to po pierwsze punkt z innego kryterium podziału literatury, a po wtóre strony internetowe są tylko nośnikami analizowanych treści, a zatem pozostaje w mocy klasyczny zapis bibliograficzny i klasyczny podział.

We wstępie autorka jest nieco niekonsekwentna, gdyż najpierw wspomina, iż „zwieńczeniem całości pracy będzie zakończenie, w którym znajdą się syntetycznie uporządkowane wnioski”, a następnie prezentuje poszczególne rozdziały, używając czasu przeszłego, chociaż nie jest w tym do końca konsekwentna (pojawia się nawet raz czas teraźniejszy). Proponowałbym zamianę czasu przeszłego i teraźniejszego na czas przyszły, gdyż wstęp zapowiada treść. I tak w pierwszym rozdziale skoncentrowała się ona na postudze Kościoła na rzecz więźniów, sięgając do przeszłości i do innych – poza Polską – obszarów geograficznych. Omawiając rodzime duszpasterstwo więzienne, słusznie wskazała na daty kolejnych przełomów społeczno-politycznych, najpierw odzyskania wolności w 1918 r. i tworzenia podstaw wolnego państwa, następnie okres okupacji hitlerowskiej, a później komunistycznej dominacji, zdecydowanie nieprzyjaznej dla wszystkich form duszpasterstwa Kościoła. Kolejny przełom w 1989 r. otworzył na nowo możliwość pracy duszpasterskiej w zakładach penitencjarnych. W rozdziale drugim autorka przyjrzała się strukturze duszpasterstwa więziennego oraz postudze kapelanów więziennych. Zaprezentowała także polskie ustawodawstwo, które poszło w ślad za prawem międzynarodowym i uwzględniło obecność w zakładach karnych kapelanów wszystkich wyznań. Wskazała także na wymiar praktyczny tegoż duszpasterstwa, które może znacznie przyczynić się do wewnętrznej przemiany, umożliwiającej resocjalizację i powrót osoby skazanej do prawidłowego funkcjonowania w społeczeństwie. Dlatego też w rozdziale trzecim autorka wskazała na potrzebę tej posługi w realizacji różnych form sprawiedliwości: sprawiedliwości restrytywnej, w wykonywaniu kar probacyjnych, realizacji sprawiedliwości naprawczej, która ściśle łączy się z mediacją, a także postrzegania w resocjalizacji. Rozdział czwarty poświęcony został bardzo złożonym problemom wolności sumienia i wyznania, wpływającym z godności człowieka, która powinna być fundamentem

wykładni wszystkich praw człowieka. W rozdziale tym autorka wskazała na wiele wątpliwości terminologicznych związanych z pojmowaniem wolności sumienia i religii (wyznania), a także omówiła gwarancje wolności sumienia i religii w Konstytucji RP oraz w innych aktach prawnych, w tym także w Konkordacie między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Rozdział piąty oparty został o wyroki Europejskiego Trybunału Praw Człowieka dotyczące możliwości wprowadzania ograniczeń wolności uzewnętrzniania religii przez osoby osadzone w zakładach penitencjarnych. Głównym celem tej analizy była argumentacja Europejskiego Trybunału uzasadniająca wydane rozstrzygnięcia oraz ich ocena w kontekście europejskich standardów ochrony wolności religijnej.

W swojej monografii autorka słusznie zauważa, iż działalność duszpasterska Kościoła „odgrywa ważną rolę w wewnętrznej i zewnętrznej przemianie skazanych, wpływa na zmianę ich postaw, ale nie pozwala jednoznacznie stwierdzić, jaki jest wpływ duszpasterstwa więziennego na wiarę i religię osadzonych. Zatem teoretyczne analizy potwierdzają, że wiara może przyczyniać się do podjęcia próby poprawy, czego pierwszym i niezbędnym elementem jest dostrzeżenie swojej winy” (Zakończenie).

Ocena formalna i ocena całości monografii

Od strony formalnej, pod względem języka, aparatu naukowego, przypisów, bibliografii, w monografii dr Pauliny Jabłońskiej nie znajdujemy niczego rażącego, co by szczególnie zasługiwało na krytykę recenzenta. Język i tok myśli są poprawne. Naturalnie recenzent powinien jednak wyszukać i słabe strony pracy, także od strony formalnej. Rzadko zdarzają się w pracy literówki i niezręczności gramatyczne, które nie osłabiają jej licznych walorów i zostaną z pewnością usunięte przed oddaniem jej do druku.

Przedstawiony wyżej zarys monografii wskazuje, iż ma ona wyraźny charakter interdyscyplinarny, odwołując się m.in. do badań z zakresu różnych gałęzi prawa, a także do opracowań z historii, socjologii, religioznawstwa i teologii. Taka interdyscyplinarna perspektywa badawcza wiąże się z przekonaniem, iż wszelkie przyporządkowania czy wyznaczanie granic dyscyplinom naukowym w obecnych czasach nie mają istotnego znaczenia za sprawą konwergencji nauk oraz coraz bardziej powszechnej interdyscyplinarności. Dotyczy to zwłaszcza badań nad znaczeniem religii w procesach społecznych, gospodarczych, politycznych, czy też generalnie – kulturotwórczych.

W monografii zauważyć można duży wysiłek włożony w kwerendę, przyswojenie oraz prezentację myśli. Praca ma charakter twórczy, aczkol-

wiek unika pokusy ograniczenia się do samej prezentacji, referowania myśli, bez udziału własnej analizy, dociekania. Czy autorka w swojej monografii trzymała się badawczego celu, który sobie na wstępie postawiła? Czy jej praca zachowała badawczy charakter, nie ograniczyła się do referowania cudzych poglądów i danych zgromadzonych przez innych? Odpowiadając na te pytania, trzeba podkreślić, iż autorka jest świadoma celów badawczych, do których zdąża. Kompetentnie odpowiada na zasadnicze pytania swojej monografii o pozytywny wpływ religii i posługi kapelana więziennego na resocjalizację osoby skazanej na karę pozbawienia wolności.

Powyższa analiza struktury i treści pracy pozwala wyrobić sobie przekonanie o istniejącym w niej gruntownym, naukowym zamyśle, który został dość konsekwentnie przeprowadzony. Pomimo wyrażonych wyżej drobnych zastrzeżeń uważam, że autorce monografii udało się w pełni osiągnąć to, co było faktycznym jej celem.

W końcowej ocenie jednak chciałbym podkreślić, iż porządek formalno-metodologiczny świadczy o wysokich umiejętnościach autorki i jej kwalifikacjach do prowadzenia badań naukowych. Cenne jest zwłaszcza tworzenie przez nią interdyscyplinarnych modeli teoretycznych dotyczących wolności religijnej, a także modelu interkulturowości i interreligijnej współpracy w zakresie wolności religijnej. Na uwagę zasługuje także diagnozowanie przez nią przyczyn i skutków występowania naruszenia prawa do wolności religijnej.

Jarosław Różański

Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

<https://orcid.org/0000-0002-1678-2487>

e-mail: j.rozanski@uksw.edu.pl

* * *

Paulina Jabłońska, *Wolność religijna jako prawo osób osadzonych w zakładach penitencjarnych*, Warszawa : Wydawnictwo Naukowe UKSW 2024, 342 s.

Człowiek jest istotą bytowo wolną. Oznacza to, że wolność jest nie tylko wartością należną człowiekowi, ale składowym elementem jego natury oraz pojęcia osoby. Można zatem powiedzieć, że wolność jest po prostu formą istnienia osoby. Człowiekowi jako istocie ontologicznie wolnej, tzn. wolnej w najgłębszej swej istocie, musi zatem z samej natury przysługiwać możliwość realizowania i korzystania z wolności w całości kształcie życia codziennego.